

jícím místě půdorysu jedním typem značky (třeba plný kruh u kompletního prvku, kroužek u neúplně dochovaného či méně významného), protože bližší určení prvku (zda jde o okno, dveře či dlažbu) je do značné míry z umístění v půdorysu zřejmé a navíc je lze bez obtíží upřesnit v textu, který by měl obsahovat jejich katalogový výčet.

Na nenápadném místě, zcela na konci poslední části s náměty pro obnovu objektu, se skrývá připomínka velmi důležité části průzkumu, která by měla upozornit na možnosti doplnění poznatků. Domnívám se, že existence této stati je jedním z náznaků lepší kvality elaborátu, protože dobrý průzkum „ví, co ještě neví“ a je také schopen sdělit, ja-

ké cesty se pro upřesnění vědomostí ještě mohou nabízet.

Metodický elaborát P. Macka je přes svou stručnost dostatečně obsažný a také patřičně moudrý tam, kde se naznačují východiska z nejednoznačných situací. Rozhodně obsahuje dostatek informací pro pozitivní naplnění svého účelu - tedy pro stejnorodost obsahu a kvality dobrých průzkumů. Snad by mohl přispět i ve směru opačném, bohužel dnes neméně aktuálním - tedy k omezení produkce nebo dokonce k eliminaci průzkumů špatných.

JIŘÍ ŠKABRADA

EWA ŁUŻYŃIECKA: ARCHITEKTURA ŚREDNIOWIECZNYCH KLASZTORÓW CYSTERSKICH FILIACJI LUBIAŃSKIEJ,

Politechnika Wrocławska, Wrocław 1995, 195 stran a 6 přiložených plánů.

Vratislavská Politechnika dnes nesporně představuje jedno z nejvýraznějších center stavebně historického bádání ve střední Evropě. Řada publikací z posledních let, mezi nimi především práce o gotické zástavbě Vratislavi, svědčí o dynamickém rozvoji oboru.¹⁾ Na jeho formování se nemalou měrou podílí úzká spolupráce s archeologií.²⁾ Ostatně právě za použití archeologie M. Młynarska-Kaletynowa ve svých, pro poznání středověké Vratislavi zásadních pracích, formulovala východiska a otázky dalšího výzkumu. Na vratislavské Politechnice vznikla i kniha E. Łużyńiecké, věnovaná cisterciáckým klášterům lubiažské filiace. Jejich vliv na vývoj slezské architektury 13. století byl mimořádný. Rozhodující roli v něm sehrál pobyt Boleslava Vysokého na dvoře Fridricha Barbarossy, fundátora prvních saských klášterů budovaných za použití cihly. Ze saského Pforzu přišel v roce 1175 konvent do Lubiažu, ze kterého byly ve druhé čtvrtině 13. století osazeny Mogila v Malopolsku, slezský Henryków a Kamieńec Żabkowicki. Z Henrykowa byl v roce 1292 vyslán konvent do benediktiny opuštěného Křešova.³⁾

Autorka podrobně sleduje stavební vývoj vybrané skupiny klášterů. K poznání vývoje lubiažského kláštera rozhodující měrou přispěl dlouholetý archeologický výzkum,⁴⁾

na který E. Łużyńiecka mohla díky svému školení navázat cílenou sondáží. Jedním z prvních kroků bylo odmítnutí dosavadních názorů, které v kvádřikových základech kostela spatřovaly zbytek starší svatyně.⁵⁾ V první polovině 13. století bylo podle jejich poznatků bernardinské schéma východní části cisterciáckého klášterního kostela nahrazeno chórem s věncem kaplí. V té podobě byly budovány i slezské dceřinné kláštery lubiažské filiace. Užití bernardinského schématu v Mogile u Krakova ještě ve druhé čtvrtině 13. století autorka přičítá vlivu malopolské architektury.⁶⁾ Detailní stavebně historický rozbor umožnil provést rekonstrukci jednotlivých fází výstavby i dalších klášterních kostelů. Bývala zahájena zbudováním jižní kaple budoucího východního dílu kostela, která patrně sloužila jako sakrální provizorium. Práce na dalších částech chrámové stavby byly přerušovány v různých místech a výškách, v závislosti na momentální ekonomické situaci, a k dokončení kostela docházelo po často podstatných změnách projektu teprve na konci 14. či na počátku 15. století.

Přestavba kostela v Lubiažu probíhala v postupných krocích od vztyčení věnce kaplí, zboření románského a následně výstavby gotického presbytáře, přes nahrazení starého transeptu novým až k budování západní části kostela. Obydlí laiků pracujících na stavbě autorka odůvodněně klade východně od kostela, do míst pozdější opatské zahrady. Zabývá se také skromnými počátky hospodářských budov. Pozornost je věnována i otázkám výzdoby cisterckého kláštera. Dochované prvky svědčí o prostotě chrámu, jehož zpravidla cihelné stěny nebyly do poloviny 14. století omítané. K oživení stěn sloužily cihly vypálené do různých barev nebo malované. S bohatší výzdobou se v cisterciáckém

1) Přehled prací z posledních let podávají M. Chorowska, C. Lasota: *Breslauer Patrizierhäuser im 13. Jahrhundert*, in: *Život v archeologii středověku. Sborník příspěvků věnovaných Miroslavu Richterovi a Zdeňku Smetánkovi*, ArÚ AV ČR Praha 1997, s. 280 - 290.

2) Z nejnovějších příkladů např. C. Lasota, J. Piekalski: *St. Elisabeth zu Breslau (Wrocław) - Die Pfarrkirche der mittelalterlichen Stadt im Lichte der archäologischen Untersuchungen*, in: *Život v archeologii středověku*, cit. v pozn. 1, s. 408 - 415.

3) Zpráva o výstavbě klauzury z roku 1296 a především poznatky z jiných míst o etapové výstavbě svatyně vedou autorku k dobře odůvodněnému názoru, že cisterciáci mohli využít dokončené části kostela, jehož výstavbu zahájili benediktini po svém přesunu z polohy dnešní osady Krzeszówek do míst plánovaného kláštera.

4) Potvrdí-li se předpoklad o návaznosti dochovaného kostela sv. Michala v Lubiažu na starší benediktinský kostel stojící v blízkosti polohy raně středověkého hradu, jehož plocha byla poskytnuta pro zbudování kláštera cisterciáků (T. Kaletyn: *Stað badań archeologicznych nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym w Lubiażu*, in: *Cystersi w kulturze średniowiecznej Europy*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1992, s. 363 až 369), získáme vzácný doklad proměn vztahu řeholních sídel a zeměpanského majetku.

5) E. Łużyńiecka: *Sprawozdanie z badań archeologiczno-architektonicznych kościoła klasztorowego w Lubiażu w latach 1986 - 1987*, in: *Cystersi*, cit. v pozn. 4, s. 376.

6) Vzhledem k zaměření na lubiažskou filiaci nebyla řešena otázka, zda lze v půdorysu klášterního kostela ve slezské obci Rudy, dodržujícím tzv. bernardinské schéma, nalézat ohlas tradice mateřského kláštera v Malopolsku. Viz A. Andrzejewski, L. Kajzer, J. Petrzak: *Opactwo cysterskie w Rudach w świetle badań archeologiczno-architektonicznych przeprowadzonych w latach 1992 - 1993*, in: *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*, red. A. Pobóg-Lenartowicz a M. Derwich, Opole 1995, s. 371 - 388.

prostředí setkáváme u kapitulních síní. Klenbou byly kostely vybaveny teprve v průběhu 14. - 15. století.

I přes intenzitu barokních proměn klauzury se podařilo, především na situaci dochované v Mogile, rozpoznat postup její výstavby. Po zbudování svatyně se mnišské obydlí přeneslo do samostatně stojícího stavení, budoucího východního křídla klauzury.⁷⁾ Mladší, západní budova byla užívána konvrší. V další fázi byly obě budovy spojeny severním ramenem ambitu, přiloženým ke stěně kostela, a posléze i jižní budovou konventu, jež v době kolem přelomu 15. a 16. století umožnily uzavřít rajsý dvůr a obklopit jej celistvou křížovou chodbou. Plně rozvinutá dispozice trojkřídlé klauzury byla i v dalších kláštorech dokončována až v 16. století. Postupné přibývání prostor vedlo k proměně funkcí jednotlivých místností. Stále místo měla jen kapitulní síň.

Pro české a moravské prostředí tak vyvstává otázka, zda absence stop středověké stavební činnosti v západních křídlech většiny dochovaných cisterciáckých konventů je skutečně důsledkem četnějších přestaveb tohoto zpravidla hospodářsky využitého křídla nebo zda svědčí o potížích s dokončením trojkřídlé dispozice. Významnou roli tu hraje poznání vzájemné návaznosti klauzurních budov a kvadratury. Na mnoha místech zůstává otevřená i otázka vývoje klauzurního křídla, protilehlého ke kostelu. Široký prostor pro rekonstrukci středověkého stavu prozatím vymezuje na jedné straně interpretace zprávy z barokních Plas o stavebních reliktech v místech západního křídla konventu⁸⁾ a situace v Předklášteří u Tišnova, na druhé straně pak známý plán zbraslavského kláštera z Horních Mokropes a komplex ve Starém Brně, kde také západní křídlo ambitu stojí osamoceně. E. Łużyńska může nabídnout argument, který spočívá v poznatku o scelení ambitu teprve v návaznosti na

jednotlivá křídla klauzury (Mogila). Naproti tomu v malopolském Jędrzejowu stálo západní křídlo ambitu zprvu samostatně.¹⁰⁾ Předhusitská realita se patrně i v českých zemích lišila případ od případu, a je tedy třeba počítat s oběma variantami.¹¹⁾

Přesně cílené otázky zodpovídá E. Łużyńska za pomoci průzkumu klíčových partií. Každý argumentační krok je podložen podrobnou kresebnou dokumentací. Autorčiny závěry jsou doplněny trojrozměrnou a plánovou rekonstrukcí jednotlivých fází vývoje objektu. Výsledkem je poznání stavebního vývoje objektů, korekce v jejich datování a odkrytí jevů společných pro kláštery pojené poutem filiace. Závěrem o etapové výstavbě konventu, při které byla ve 13. - 14. století realizována z ideového záměru jen poměrně malá část, autorka skoncovala s přezíraví představou o jednorázovém stavebním podniku. Nenechala se při tom zlákat k uměleckohistorickým úvahám a k hledání vzorů či analogií.¹²⁾ Rezignace na opakování známých skutečností a naopak jasná koncepce a precizní postup při řešení vytčeného tématu umožnily vytvořit objevnou práci, jakou české monasteriologické bádání i přes základní dílo J. Kuthana postrádá.

Pramenná základna, na jedné straně zúžená husitskou rukou, na straně druhé však v podzemí dochovaných klášterů uchráněná před ničivou zvědavostí dnešních badatelů, patrně v dohledné době neposkytne možnost srovnání. O to přínosnější jsou pro nás výsledky, které E. Łużyńska ve své knize předkládá.

MARTIN JEŽEK

7) Autorka zmiňuje dřevěné provizorium konventu v Lubiażu, neuvádí však, zda se jedná o předpoklad nebo o poznatek z archeologického výzkumu.

8) Vyčerpávajícím způsobem shrnula výpověď písemných zpráv K. Charvátová (Der Bau der Zisterzienserklöster in Böhmen, in: Cystersi, cit. v pozn. 4, s. 172 - 196), která zdůrazňuje úzkou vazbu mezi hospodářským stavem kláštera a postupem výstavby, trávající desítky i stalet.

9) P. Sommer: K otázce využití novověkých písemných pramenů v archeologické praxi, *Archaeologia historica* 8, 1983, s. 535.

10) B. Kwiatkowska - Kopka: Rezultaty badań archeologiczno-architektonicznych w opacwie oo. cystersów w Jędrzejowie, in: *Materiały z sesji poświęconej 900 - leciu zakonu*, v tisku.

11) Není tedy patrně nutné trvat na předpokladu někdejší existence gotického jižního křídla konventu v Pohledu (srov. L. Svoboda: Klášter v Pohledu, *Průzkumy památek* V/1, 1998, s. 68).

12) Uměleckohistorický pohled a širší souvislosti naposled představil M. Kutzner: Die mittelalterliche Architektur der Zisterzienserklöster in Schlesien, in: *CITEAUX. Commentarii cistercienses*, 1996, t. 47, s. 247 až 261.